

صفات و ویژگی‌های آموزش‌دهنده سلامتی و فراگیر بر اساس تعالیم اسلامی: یک مطالعه مروری روایتی

پذیرش مقاله: ۹۹/۲/۲۷

دریافت مقاله: ۹۸/۱۰/۲۸

چکیده

سابقه و هدف: آموزش فردی یک ارتباط دو طرفه محسوب می‌شود که برای ایجاد یک ارتباط درست، هدفمند و موفق نیازمند رعایت اصولی از طرف هم مخاطب و هم آموزش‌دهنده می‌باشد. این مطالعه مروری با هدف بررسی صفات و ویژگی‌های آموزش‌دهنده و مخاطب در برنامه‌های آموزش سلامت بر اساس تعالیم اسلامی انجام شده است.

مواد و روش‌ها: مطالعه حاضر در سال ۱۳۹۷ به شیوه‌ی مروری روایتی انجام شد که با بررسی منابع معتبر اسلامی سیره و آموزه‌های پیامبر و امامان در مورد سلامت و تندرستی تهیه گردید. منابعی که برای انجام این مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند شامل منابع دست اول، مقالات مرتبط در پایگاه‌های علمی معتبر مانند SID, Noormages, Magiran از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۹۷ و کتب دینی بودند. همچنین کلیدواژه‌های استفاده شده شامل اسلام، سلامتی، آموزش، فراگیر و آموزش‌دهنده بودند.

یافته‌ها: بر اساس بررسی‌های انجام شده ویژگی‌های آموزش‌دهنده شامل: سعه صدر، رعایت شخصیت دیگران، تخصص و تعهد، عمل به آموزش‌هایی که داده می‌شود، رعایت عدالت در آموزش، تقوا، رعایت نظم و وقت شناسی و غیره. ویژگی‌های مخاطب نیز عبارت بود از: خوب گوش دادن، جدیت، یادداشت برداری، احترام به مربی، عمل به آن چیزی که یاد گرفته شده، مشورت و غیره.

نتیجه‌گیری: صفات آموزش‌دهنده و یادگیرنده از دیدگاه اسلام در برگزیده‌ی اصول فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی است. خداوند در قرآن کریم برای آموزشگر و فراگیر صفاتی را تعیین کرده و در حقیقت آنها را در امر آموزش و یادگیری بدون اصول و راهنما رها نساخته است. پیشنهاد می‌شود صفات آموزشگر و فراگیر بر اساس تعالیم اسلامی بصورت کتابچه، قبل از آموزش در اختیار آنان قرار بگیرد.

واژه‌گان کلیدی: اسلام، آموزش سلامت، آموزشگر سلامت

حامد رضاخانی مقدم (PhD)^۱

عبدالله اسدی (MSc)^۲

عدیل حمیدوند (MSc)^{۳*}

۱. گروه بهداشت عمومی، دانشکده علوم پزشکی خلخال، خلخال، ایران.

۲. گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی و پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، اردبیل، ایران.

*نویسنده مسئول: عدیل حمیدوند

اردبیل، دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، دانشکده پزشکی و پیراپزشکی، گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی و پیراپزشکی.

تلفن: +۹۸ ۴۵ ۳۳۵۳۴۷۷۳

فاکس: +۹۸ ۴۵ ۳۳۵۳۴۷۷۳

Email: a.hamidvand58@gmail.com

مقدمه

سلامت نیاز اساسی انسان و لازمه انجام وظایف دینی است (۱). موضوع سلامت از بدو پیدایش بشر و در قرون و اعصار متمادی همواره مورد توجه انسان بوده و به اشکال مختلف تعریف شده است. به عنوان مثال بقراط سلامت را در تعادل بین اخلاط چهارگانه (صفرا، سودا، بلغم و خون) می‌دانست، یا از دیدگاه ابن سینا سلامت به معنی حالت و سرشتی است که در آن، اعمال بدن به درستی سر می‌زند (۲). از دید اکثریت کارشناسان و صاحب‌نظران، جامع‌ترین تعریف برای سلامت از سوی سازمان بهداشت جهانی ارائه شده که سلامت را به صورت "حالتی از رفاه کامل جسمانی، روانی و اجتماعی و نه فقط فقدان بیماری یا ناتوانی" تعریف کرده است (۳). اندیشمندان اسلامی نیز از سلامتی تعاریفی را ارائه نموده‌اند بعنوان مثال از دیدگاه ابن سینا سلامتی سرشت یا حالتی است که در آن اعمال بدن به درستی سر می‌زند (۴). از بزرگترین نعمت‌های پروردگار برای بشر، تندرستی و سلامتی است و در فرهنگ متعالی اسلام به عنوان یک ارزش مطرح شده و با تعبیرهای زیبایی مانند برترین نعمت‌ها، گوارترین بهره‌ها و نصیب‌ها، سرمایه زندگی و مواردی از این قبیل توصیف شده است (۵).

در کامل‌ترین دین یعنی اسلام، آموزه‌های فراوانی در زمینه تأمین، حفظ، بازگرداندن و ارتقاء سلامت وجود دارد (۶). یکی از روش‌های ارتقاء سلامت افراد

جامعه که دین مبین اسلام نیز به آن اشاره کرده است، آموزش است، باید توجه داشت آموزش انواع مختلفی دارد که مهم‌ترین و تاثیرگذارترین آن آموزش انفرادی می‌باشد (۷). آموزش فردی یک ارتباط دو طرفه محسوب می‌شود که برای ایجاد یک ارتباط درست، هدفمند و موفق نیاز رعایت اصولی از طرف هم مخاطب و هم آموزش‌دهنده می‌باشد (۸). در وهله اول آموزش‌دهنده سلامت باید فردی باشد که مهارت‌های تخصصی را برای استفاده از راهبردها و روش‌های مناسب آموزشی در جهت تسهیل تدوین سیاست‌ها، مداخلات و نظام‌های هدایت کننده به سمت سلامت افراد، گروه‌ها و جوامع، کسب کرده باشد (۹). علاوه بر این، فرد آموزش‌دهنده باید بتواند نقش خود را به عنوان فرد مرجع در آموزش سلامت به خوبی ایفا کند (۱۰) به عبارتی آموزشگر اسلامی در هنگام بیان مطالب سلامتی به عنوان یک مشاور برای فرد می‌باشد. از دیدگاه اسلام یک مشاور نیز باید عاقل، آزاد، متدین، صمیمی، و رازدار باشد (۱۱). همان‌گونه که در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) آمده است که "المستشار مؤتمن فان شاء اشار وان شاء سکت فان اشار فلیشر بما لو نزل به فعله" کسی که با وی مشورت کنند امانتدار است، اگر خواهد رأی دهد و اگر خواهد خاموش ماند، و اگر رأی داد، همان گوید که اگر خود او بود، می‌کرد (۱۲). علاوه بر آموزش‌دهنده، مخاطبان نیز باید در هنگام

۲- کرامت شخصیت دیگران:

مربی آموزش نباید در حین آموزش برای بالا بردن منزلت خود و اثبات سخنانش از دیگران بدگویی کند یا شخصیت آنها را زیر سوال ببرد، وی همچنین نباید مخاطب را به خاطر رفتار بد او سرزنش کند. در آموزه‌های اسلامی آمده است که گناهکاران را باید ارشاد کرد و نهی از منکر نمود ولی حق سرزنش برای کسی نیست (۱۸).

۳- تخصص و تعهد:

در صورتی که آموزشگر دارای تخصص کافی در مورد بهداشت و مسائل وابسته به آن نباشد، نه تنها نمی‌تواند خدمتی به بهبود وضع بهداشتی مردم کند بلکه می‌تواند منجر به تداوم رفتارهای غلط و اشتباه شود. پیامبر (ص) برای آموزش و پرورش آمده است و این نشانگر آن است که جامعه همان‌طور که تخصص لازم دارد، به تعهد نیز نیاز دارد، در آیه ۲ سوره جمعه تربیت و پرورش مقدم بر آموزش دانسته شده است. در مورد لزوم آگاهی آموزشگر قرآن می‌فرماید: "بگو این راه من است. من و پیروانم با بصیرت و آگاهی کامل، مردم را به سوی خدا دعوت می‌کنیم" (۱۹) و در روایتی از پیامبر (ص) نقل شده: "کسی که وانمود کند دارنده چیزی است حال آنکه فاقد آن می‌باشد مانند کسی است که لباس‌های تزویر به تن کرده است" (۲۰).

۴- عمل به آموزش‌هایی که داده می‌شود:

مربی باید به آنچه که می‌گوید خود عمل کند و در حقیقت خود الگوی بارز رفتاری برای آموزش‌گیرندگان باشد. به عنوان مثال آموزشگری که در مورد سیگار آموزش می‌دهد خود باید ابتدا از مصرف آن خودداری کند، خداوند در قرآن می‌فرماید: "ایا مردمان را به نیکی فرا می‌خوانید و خود را فراموش می‌کنید" (۲۱) و در حدیثی حضرت علی (ع) فرمودند: "من نصب نفسه اماما للناس فعليه ان يبدا بتعليم نفسه قبل تعليم غيره" (۱۳) بدین ترتیب می‌توان گفت آموزش باید از خود فرد آغاز شود.

۵- رعایت عدالت در آموزش:

آموزشگر سلامت باید در آموزش از هرگونه تبعیض به دور باشد. در امر تربیت و تعلیم بایستی جانب عدالت را نگه داشت و طبق فرمایش امام صادق نباید گروهی را به دلیل داشتن یک صفت خاص برگروه دیگر برتری داد بلکه بایستی در امر تعلیم و تربیت جانب عدالت را رعایت نمود و با همه برخورد یکسانی داشت، در غیر این صورت مخاطبینی که توجه کمتر به آنها می‌شود نسبت به یادگیری مطالب بهداشتی علاقه نشان نمی‌دهند (۲۱). بنابراین، می‌توان گفت عدم رعایت عدالت در آموزش سلامت منجر به هدف اصلی خود یعنی ایجاد یا تغییر مطلوب رفتار منجر نخواهد شد. مربی بایستی در آموزش موضع‌گیری نکند و همیشه جانب عدالت را رعایت کند. نباید به دلیل آشنایی و دوستی با برخی از افراد گروه هدف امتیازهای خاصی را برای او قائل باشد. هماگونه که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: "هر گاه سخن گفتید عدالت را رعایت کنید" (۲۲).

۶- تقوا:

آموزش‌دهنده سلامت بایستی دارای تقوا باشد. تقوا تأثیرات مستقیم بر خود مربی و مخاطبان خواهد داشت. پرهیزگاری اثر عمیقی در آگاهی و افزایش علم و دانش دارد. هنگامی که قلب انسان به وسیله تقوا صیقل یابد، همچون آینه، حقایق را روشن می‌سازد. خداوند در قرآن می‌فرماید: "قلب پاک و با تقوا، همچون آینه علوم و حقایق را می‌گیرد" (۲۳).

آموزش یک سری از اصول را رعایت کنند. بعنوان مثال مخاطبان باید احترام جلسه تدریس را حفظ کرده و به مطالب ارائه شده توسط آموزشگر خوب گوش فرا دهند و همچنین آنها بایستی در یادگیری مطالب از خود جدیت فراگیری را نشان دهند (۹). آموزش دارای اصول و قواعدی است که بایستی از طرف مخاطب و آموزشگر رعایت شود تا به پیامد مورد نظر که همان ارتقاء سلامت جامعه می‌باشد دست یافت. با توجه به اینکه اسلام دین جامع و کاملی می‌باشد و برای تمامی زوایای زندگی بشری راهنماهای مناسبی را قرار داده است که با بهره‌گیری از آن قطعاً می‌توان به اهداف تعیین شده دست یافت، ولی متأسفانه در زمینه خصوصیات آموزش‌دهنده و گیرنده بر طبق تعالیم اسلامی پژوهش‌های منسجم کمتری انجام گرفته است. بنابراین این مطالعه با هدف تعیین صفات و ویژگی‌های آموزشگر و مخاطب در برنامه‌های آموزش سلامت بر اساس تعالیم اسلامی انجام شده است.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر در سال ۱۳۹۷ و به شیوه‌ی مروری روایتی انجام شد که با بررسی منابع معتبر اسلامی سیره و آموزه‌های پیامبر و امامان در مورد سلامت و تندرستی تهیه گردید. منابعی که برای انجام این مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند شامل منابع دست اول و پایگاه‌های معتبر علمی و دینی بودند. منابع دست اول از قبیل قرآن کریم و کتب ارزشمندی همچون غرر الحکم، نهج‌البلاغه، بحار الانوار، اصول کافی (۱۶-۱۳)، و همچنین در پایگاه‌های معتبر علمی مانند Noormages, Magiran, SID برای به دست آوردن اطلاعات مورد بررسی قرار گرفتند. بازه زمانی بررسی مستندات پایگاه‌های معتبر علمی شامل مقالات چاپ شده از سال ۱۳۷۷ لغایت ۱۳۹۷ بود. اسلام، سلامتی، آموزش، فراگیر و آموزش‌دهنده کلیدواژه‌هایی بودند که در جستجوی منابع مورد استفاده قرار گرفتند. مقالاتی که به زبان انگلیسی و فارسی بودند، و همچنین مقالاتی که وظایف آموزشگر و فراگیر را بطور مستقیم مورد بحث قرار داده بودند، وارد مطالعه شدند. معیارهای خروج از مطالعه نیز شامل مقالاتی می‌شدند که فقط چکیده آنها در دسترس بود. پس از استخراج مستندات، در تمامی مراحل انتخاب، دو پژوهشگر بطور جداگانه مقالات را انتخاب کرده و توافق در خصوص مواردی که مورد اختلاف بودند، بر اساس بحث علمی صورت پذیرفت. در نهایت تعداد ۱۲ مقاله و کتاب برای تجزیه تحلیل نهایی انتخاب گردید. پس از جمع‌آوری، اطلاعات با توجه به اهداف و سوالات پژوهش در قالب روش‌های مختلف آموزشی دسته‌بندی گردیده و مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

ویژگی‌های آموزش‌دهنده:

۱- سعه صدر:

سعه صدر به معنای دارا بودن حوصله و صبر و جلوگیری از عصبانیت در آموزش می‌باشد. داشتن سعه صدر در آموزش موجب شکوفا شدن استعداد مخاطبین خواهد شد و از انتقال اطلاعات صرف از آموزش‌دهنده به یادگیرنده جلوگیری به عمل خواهد آورد، و موجب به تفکر واداشتن مخاطبین به تفکر می‌شود. سعه صدر در آموزشگر باعث می‌شود که سخنان و لجاجت دیگران بر وی تأثیر نگذارند. همان‌گونه که تهمت برادران یوسف بر وی اثر نگذاشت: "برادران گفتند که اگر این دزدی کند برادرش (یوسف) نیز از این پیش دزدی کرد" (۱۷).

۷- نظم و وقت شناسی:

مربی باید وقت شناس باشد و در انجام امور و کارها دارای نظم باشد. بطوری که از وصایای امام علی (ع) به فرزندان گرامی خود نظم در کارهاست: "شما و همه فرزندان و کسانم و هر کسی را که نوشته‌ام به او می‌رسد، به تقوای خدا و نظم داشتن در کارتان سفارش می‌کنم" (۱۳). عدم رعایت نظم و انضباط باعث ایجاد نگرش منفی نسبت به مربی آموزشی و مطالب او خواهد شد.

۸- رفت و مهربانی آموزشگر:

در قرآن شریف اولین صفتی که برای پروردگار آورده شده است و یکصد و چهارده مرتبه نیز تکرار گردیده است رفت و مهربانی می‌باشد. اگر آموزشگری دارای این خصلت نباشد چه بسا فراگیران از وی گریزان خواهند بود و آموزش‌های وی اثر لازم را نخواهد داشت. این مطلب در خصوص پیامبران الهی که نمونه بارز یک معلم کامل بودند نیز صادق است: "به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان [مردم] نرم (و مهربان) شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می‌شدند" (۲۴). این ویژگی را به ویژه باید مربیان بهداشت مدارس در نظر داشته باشند.

۹- ویژگی‌های ظاهری و لباس مربی:

از جمله نکات مهمی که باید مورد دقت واقع شود، مسئله رعایت نظافت و نزاکت ظاهری و آداب تمیزی بدن است. پیامبر اکرم (ص) که قرآن کریم ایشان را به عنوان مربی برتر معرفی کرده است، قبل از خروج از منزل مقابل آینه‌ای می‌رفتند و در صورتی که آینه در دسترس نبود در مقابل آب خویشتن را مرتب می‌نمودند (۱۴).

۱۰- داشتن اخلاص:

منظور این است که عمل آموزش برای خدا انجام گیرد و هر کار و عملی که توسط مربی انجام می‌گیرد برای خدا باشد. هر کاری را اگر با خلوص انجام دهیم گرچه کوچک و ریز باشد ولی پر ارزش جلوه می‌نماید. پیامبران که هدایت‌گر مردم بودند می‌فرمودند: "من برای رسالت خویش از شما پاداشی نمی‌خواهم و پاداش من تنها نزد خدای عالمیان است" (۲۵). مربی با اخلاص می‌داند آموزشی که می‌دهد موجب رفع نیاز جامعه می‌شود و از این طریق به خدا نزدیک‌تر می‌شود.

۱۱- حوصله و صبر و تحمل و تلافی:

یکی از اموری که در انسان وجود داشته باشد حوصله و صبر و تحمل است، خصوصاً آموزشگر بایستی از درجه صبر و تحمل بالایی برخوردار باشد. خداوند در قرآن کریم پاداش نیکویی را برای صبر بیان فرموده‌اند: "بگو به امت ای بندگانی که به خدا ایمان آورده‌اید خدا ترس و پرهیزکار باشید که هر کس متقی و نیکوکار است در دنیا هم نصیبش نیکویی و خوشی است و زمین خدا بسیار پهناور است که خدا صابران را به حد کامل و بدون حساب پاداش خواهد داد" (۲۶).

۱۲- دوری از حسادت و تنگ نظری:

منظور این است که آموزشگر نباید تنگ نظر باشد و باید هر آنچه را که در توانش دارد برای آموزش مخاطبان ارائه دهد و در این زمینه کوتاهی نکند (۲۷).

۱۳- دارا بودن قاطعیت و شهامت:

دارا بودن قاطعیت و شهامت مربی باعث خواهد شد که بدون ترس جلوی بدعت‌ها و سنت‌های غلط را بگیرد. خداوند در قرآن کریم آموزشگر و عالم را به عنوان از بین برنده‌ی سنت‌ها و بدعت‌های غلط معرفی کرده است، پیامبر گرامی

اسلام نیز فرموده‌اند: "هرگاه بدعت‌ها در میان امت پدیدار شوند، بر عالم است که علم خود را آشکار سازد. هر کس چنین نکند، لعنت خدا بر او باد" (۲۸).

۱۴- انتقاد پذیر بودن:

خداوند متعال در قرآن کریم انتقاد پذیر بودن را از صفات مومنان می‌داند: "انان (کافران) گوش‌هایی دارند که با آن نمی‌شنوند" (۲۹). "و هنگامی که به آنان تذکر داده شود پند نمی‌گیرند" (۳۰). مربی آموزشی باید توانایی تحمل انتقاد را در داشته باشد، چرا که این عمل باعث می‌شود که صفات ناپسندیده و زشت خود را در یابد و در جهت رفع آنها برآید.

۱۵- پرهیز از خودستایی در آموزش:

یکی از صفات ناپسند هر انسانی صفت خودستایی است، مبانی اسلامی و دینی ما به شدت ما را از این امر نهی می‌دارد به طوری که در قرآن کریم آمده است که: "آیا ندیدی آنها را که خودستایی می‌کنند؟ بلکه خدا هر کس را که بخواهد می‌ستاید و کمترین ستمی به آنها نخواهد شد" (۳۱). تعریف از خود سبب خواهد شد که ارتباط قلبی و عاطفی مناسب میان مخاطب و آموزشگر شکل نگیرد، و چون ارتباط به شکل صحیح شکل نگرفته است نمی‌توان انتظار کسب نتیجه مطلوب از اجرای برنامه آموزشی داشت.

صفات و ویژگی‌های فراگیر:

۱- خوب گوش دادن:

امام علی (ع) می‌فرماید "اگر دانشمندی گویا نیستی، پس شنونده‌ای شنوا باش" (۶). فرد با تمرکز بر مطالب می‌تواند به خوبی گوش فرا دهد و مطالب را به خاطر بسپارد، مسلماً این امر بر یادگیری وی تاثیر خواهد گذاشت. امام باقر (ع) می‌فرماید: "هر زمان پیش استاد و عالمی نشستی، برای شنیدن حریص‌تر باش تا برای گفتن؛ و روش خوب گوش دادن را یادگیر همان‌گونه که خوب سخن گفتن را یاد می‌گیری؛ و هنگام صحبت سخن کسی را قطع نکن" (۳۲).

۲- جدیت:

فراگیر در هر امری به خصوص در یادگیری مطالبی که با سلامت وی مرتبط است، بایستی با جدیت کار کند، چرا که سلامتی نعمت بزرگی است که خداوند به بشر عنایت فرموده و حفاظت از نعمت‌های خداوند ثواب عبادت را دارد. فرد باید بداند که یادگیری از راه تلاش و کوشش حاصل می‌شود و تلاش و کوشش نیز ممکن است در مراحل اولیه چندان به نتیجه نرسد، وی باید بداند که: هر کس با جدیت چیزی را دنبال کند، به آن می‌رسد و هر کس درمی‌آورد با اصرار بگوید در به روی او باز خواهد شد (۲۸). آموزش سلامت بر خلاف تبلیغات بهداشتی به فرد القاء نمی‌شود و یادگیرنده و مخاطب نیز خود باید در این راستا تلاش و کوشش کند.

۳- یادداشت برداری:

عمدتاً تمام مطالبی را که می‌شنویم را نمی‌توانیم به خاطر سپاریم، بنابراین فراگیر می‌تواند با یادداشت شنیده‌های خود در مورد مطالب سلامتی یادگیری را تسریع بخشد. رسول خدا (ص) در اهمیت یادداشت برداری می‌فرماید: دانش را در بند کنیید" عرض شد: در بند کشیدن آن چگونه است؟ فرمود: با نوشتن آن. در حدیثی دیگر امام صادق (ع) می‌فرماید: بنویسید؛ زیرا جز با نوشتن، حفظ نمی‌کنید (۱۴).

۴- احترام به مربی:

بندهای را که علم را زنده کند". گفته شد زنده کردن علم چیست؟ فرمود: "این است که با متدینان و پرهیزکاران به بحث گذارد". در حدیثی دیگر فرموده است: "گفت و گوی علمی نوعی درس خواندن است و درس خواندن در حکم نماز نیکوست" (۱۴).

۷- استمرار و تکرار و تمرین:

یکی از وظایف و شروط یادگیری، تکرار و تمرین مطالب آموخته شده می‌باشد: امام علی (ع) در این رابطه می‌فرماید: "فقیه نمی‌شود کسی که درس و تحصیل را استمرار نمی‌دهد" (۳۳). در آموزش سلامت تکرار و تمرین موجب می‌شود که مطالب مرتبط با سلامتی ملکه ذهن فرد شود و یادگیری را تسریع بخشد و در هر شرایط و زمانی و مکانی، رفتارهایی منطبق بر سلامت انجام دهد. ۸- سوال کردن:

فراگیر علم باید درباره مشکلات علمی خجالت نکشد بلکه توضیح کامل آن را از استاد بطلبد. امام صادق (ع) می‌فرماید: **إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ عَلَيْهِ قُلٌّ وَ مِقَاتَحُهُ الْمَسْأَلَةُ** بر در این علم قفلی است که کلید آن پرسش است (۱۴).

امام صادق (ع) فرموده‌اند: "تواضع کنید نسبت به کسی که از او علم یاد گرفته‌اید". مخاطب باید بداند که احترام در آموزش از جانب آموزشگر زمانی برقرار خواهد شد که به صورت متقابل صورت گیرد، پس اگر فراگیر انتظار احترام از سوی مربی را دارد، خود نیز باید چنین رفتار کند. پیامبر اکرم (ص) در این مورد می‌فرماید: "بیاموزید و با دانش وقار و آرامش آموزید و نسبت به آموزگار خویش فروتن باشید" (۳۳).

۵- عمل به آن چیزی که یاد گرفته شده:

در صورتی که یادگیری بدون عمل باشد، هیچ فایده‌ای ندارد چراکه ما آموزش را عمدتاً به منظور ایجاد تغییر در رفتار اجرا می‌کنیم. توجه به این نکته ضروری است که آگاهی و رفتار مکمل یکدیگرند، یعنی آگاهی بدون عمل و عمل بدون آگاهی ارزشی ندارد. امام صادق (ع) می‌فرماید: "هر کس به آنچه می‌داند، عمل کند، خداوند او را از اموری که نمی‌داند آگاه می‌گرداند" (۳۴).

۶- بحث و گفتگوی علمی:

فراگیر باید دانسته‌ها و اندوخته‌های خود را برای رسیدن به حقیقت مطلب با دیگران در میان بگذارد امام باقر (ع) در این زمینه می‌فرماید: "خدا رحمت کند

جدول ۱. ویژگی‌های آموزشگر و فراگیر بر اساس تعالیم اسلامی

منابع	ویژگی‌های فراگیر	منابع	ویژگی‌های آموزشگر
۵، ۸۳	خوب گوش دادن	یوسف/۷۷	سعه صدر
۱۴	جدیت	نساء/۴۹	پرهیز از خودستایی در آموزش
۱۵	یادداشت برداری	اعراف/۱۷۹ و صافات/۱۳	انتقاد پذیر بودن
۱۶	استمرار و تکرار و تمرین	۱۴	دارا بودن قاطعیت و شهامت
۱۶	احترام به مربی	۱۵	ویژگی‌های ظاهری و لباس مربی
۱۷	عمل به آن چیزی که یاد گرفته شده	زمر/۱۰	حوصله و صبر و تحمل و تلاف
۱۵	بحث و گفتگوی علمی	آل عمران/۱۵۹	رافت و مهربانی آموزشگر
۱۵	سوال کردن	۱۳	نظم و وقت شناسی
		انعام/۱۵۲، ۸۶	رعایت عدالت در آموزش
		بقره/۲۸۲	تقوا
		۱۲	تخصص و تعهد
		۸۲	دوری از حسادت و تنگ نظری
		بقره/۴۴، ۱۳	عمل به آموزش‌هایی که داده می‌شود
		۸۱	کرامت شخصیت دیگران
		شعر/۱۰۹	داشتن اخلاص

بحث و نتیجه‌گیری

را در نظر بگیرد، فراگیر نیز موظف است جهت دستیابی به بهبود سلامتی خود موارد مذکور را رعایت کند.

توجه به موارد ذکر شده در مقاله حاضر حاکی از آن است که اولاً تمامی وظایف فاقد محدودیت زمانی و روزآمد هستند، بدین معنا که محدود به زمان مشخص و مکان مشخصی نیستند. ثانیاً تمامی وظایف متقابل است، زیرا آموزشگر و فراگیر از یکدیگر تاثیر می‌پذیرند، بعنوان مثال چنانچه آموزش‌دهنده انتقادپذیر باشد یا نظم و وقت‌شناس باشد مخاطب نیز با توجه به اصل الگوی نقش در رفتارهای خود از وی الگو می‌گیرد و بالعکس، زمانی که مخاطب خوب گوش دادن را رعایت کند آموزشگر نیز تشویق شده و با جدیت به امر آموزش مسائل سلامتی می‌پردازد. ثالثاً بر اساس تعالیم اسلامی نقش آموزش‌دهنده سلامت تنها انتقال مطالب مرتبط با سلامت نیست بلکه وظایف وی فراتر از آن است بطوریکه کوچکترین مساله‌ای همچون عدالت در نگاه کردن به مخاطبین بر اثربخشی

همانگونه که مشاهده گردید دین مبین اسلام به امر آموزش توجه ویژه‌ای دارد، در این بین آموزش مسائل سلامتی دارای اهمیت فراوانی می‌باشد، چرا که آموزش سلامت به دلیل مبتنی بودن بر نیازهای واقعی جامعه، مشکل و مسائلی را در اجتماع بر طرف می‌کند و نیازهای مادی و معنوی جامعه را برآورده می‌سازد. امام علی (ع) در مورد اهمیت برطرف کردن نیازهای مردم می‌فرماید: "اگر کسی حاجتی را از مسلمانی برآورد، ثواب یک سال اعتکاف دارد" (۱۶)

هدف اصلی آموزش سلامت تغییر رفتار افراد جامعه و در نهایت بهبود کیفیت زندگی آنان می‌باشد، بنابراین برای دستیابی به این اهداف یکی از پایه‌ای‌ترین مسائل، شناخت وظایف آموزشگر و فراگیر است. در تعالیم اسلامی برای هر کدام نقش‌ها و وظایفی مشخص شده است، بطوری که بر اساس این پژوهش ۱۵ وظیفه برای آموزشگر و ۸ اصل برای فراگیر ذکر شده است، این بدین معناست که اگر چنانچه کسی وظیفه‌ی خطیر آموزش سلامت را بر عهده گرفت بایستی این اصول

صفتی همچون تقوا، صبر و سعه صدر باشد. همچنین طبق یافته‌های مطالعه حاضر می‌توان گفت اسلام برای آموزشگر صفات و ویژگی‌های بیشتری در مقایسه با فراگیر قرار در نظر گرفته است که یکی از اصلی‌ترین دلایل آن را می‌توان الگو بودن آموزشگر و نقش مهم وی در جامعه دانست.

پیشنهاد می‌شود تحقیقات و پژوهش‌های زیادی در رابطه با شناسایی صفات آموزشگران و فراگیران در متون اسلامی انجام شود. رمز موفقیت انبیا برقراری ارتباط موثر با دیگران بوده است، لذا لازم است آموزشگران توانایی برقراری ارتباط را با تمامی افراد جامعه کسب نمایند. پیشنهاد می‌شود متولیان آموزش سلامتی قبل از بکارگیری افراد برای آموزش در حیطه‌های مختلف، دوره‌های منسجم در ارتباط با نقش و وظایف آنان بر اساس تعالیم اسلامی برگزار کنند تا از این طریق علاوه بر خود آموزشگر، فراگیر نیز از تمامی ابعاد رشد یابد. تمامی صفات و ویژگی‌های آموزشگران و فراگیران، که در مطالعه حاضر و سایر مطالعات به آنها اشاره شده است می‌تواند در تدوین کتابچه‌هایی جهت ارائه به آموزشگران سلامت، قبل از بکارگیری آنان در نظام سلامت، مورد استفاده قرار گیرد.

مطالب آموزشی سلامت تاثیرگذار است، همچنین نقش فراگیر مطالب مرتبط با سلامتی تنها دریافت و کسب آنها نیست، وی باید به مربی احترام بگذارد. رابعا بر اساس موارد ذکر شده در مقاله حاضر وظایف آموزش‌دهنده و فراگیر از دیدگاه اسلام در برگزیده‌ی اصول فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی است، که آنها نیز به نوبه خود جزو تعیین کننده‌های سلامت جامعه می‌باشند. خامسا خداوند در قرآن کریم برای فراگیر و مخاطب حقوقی را قائل است و در حقیقت او را در امر آموزش و یادگیری مختار ساخته است و به او حق انتخاب داده است (۳۵). استفاده از منابع دست اول همچون قرآن کریم و نهج البلاغه در نگارش این مطالعه از جمله نقاط قوت آن می‌باشد، همچنین از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به عدم پوشش شواهد کافی و فقدان یکپارچگی کافی اشاره کرد. لازم به ذکر است که وظایف آموزشگر و مخاطب در تعالیم اسلامی تنها محدود به موارد گفته شده در مقاله جاری نیست و می‌توان گفت این وظایف محدودیت پذیر نیستند، مطمئنا اسلام اصول زیادی برای آموزشگر و فراگیر مترتب است که در اینجا تنها به گوشه‌ای از آنها اشاره شد. همان‌گونه که نتایج این مطالعه نشان می‌دهد تنها ویژگی آموزشگر صلاحیت علمی در زمینه حیطه آموزشی نیست، بلکه باید دارای

References

1. Yousefi H, Shirani M. health promotion in the workplace based on Islamic hygiene guidelines. *Health System Research*. 2012; 8(4): 559-68.
2. Yousefi H, Shirani M. Islamic guidelines in community health promotion. In *Proceedings of the 3rd Tebborreza Scientific Research Conference*. Mashhad, Iran 2011. p 65-9.
3. World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>
4. Sina I. *Al qanoon fil tib*. New Delhi: Idara Kitab ul Shifa; 2010.
5. Mortazavi MJ, Sajjadi MA, Hashemi Z. Prophetic medicine and Western world. *Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2008; 1(2): 49-60.
6. Esfahani M. *Health Education in Islamic culture*. Tehran: Publication of Asare Sobhan; 1987. p 89-101.
7. Dargahi A. Explain health education methods using Islamic approach. *Islam and Health Journal*. 2015; 2(1): 39-44.
8. Rezakhani Moghaddam H, Shojaeizadeh D, Taghdisi MH, Hamidzadeh Arbabi Y, Savadpour MT. The effect of education by community health volunteers on choice of delivery kind in pregnant women based on the Behavioral Intention Model (BIM). *Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*. 2013; 10(3): 27-40.
9. Gholami KH, Asady M. The Professors' professional experience in relation to effective teaching phenomen in higher education. *Theory & Practice in Curriculum Journal*. 2014; 1(2): 5-26.
10. Glanz K, Rimer BK, Viswanath K. *Health behavior and health education: theory, research, and practice*. John Wiley & Sons; 2008.
11. Foltz RC. *Islam and ecology: A bestowed trust*. The city of Cambridge is Massachusetts: Center for the Study of World Religions, Harvard Divinity School; 2003. 249-79.
12. Majidi GhH. *Nahj-al-fasahe*. First edition. Qom: Ansarian institute; 2000. p 665.
13. Razi S. *Nahj-Al-Balaghah*. Translation by Mohammad dashtai. Qom: Amiralmomenin research institute; 2005.
14. Kulayni M. *Usul-al-Kafi*. Qom: Dar Al-Hadith Publisher; 2008. p 156-7.
15. Amedi A. *Ghorarolhekam and Dorarolkalem*. Beirut: Al-Alami Lelmatbuat Institute; 1987. p 832.
16. Majlesi MB. *Bahar-la-anvar*. Beirut: Dar Ehya al Torath al Arabi; 1981.
17. Holey Quran; Surah Yusuf, Verse 77.
18. Pilvar R. The philosophical foundation of state duty for providing minimums for the people from the perspective of private law (with comparative study). *Private Law*. 2018; 21(6): 69-93.
19. Holey Quran; Surah Yusuf, Verse 108.
20. Khorzoughi IJ, Vaezi SH. The Impact of religious Education on the Learners. *International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS)*. 2016; 1(1): 566-76.
21. Holey Quran; Surah Al- Baqara, Verse 44.
22. Holey Quran; Surah Al-Anaam, Verse 152.
23. Holey Quran; Surah Baqara, Verse 282.
24. Holey Quran; Surah Aal-i-Imraan, Verse 159.
25. Holey Quran; Surah Ash-Shuaraa, Verse 109.
26. Holey Quran; Surah Az-Zumar, Verse 10.
27. Rezakhani MH, Shojaeizadeh D. *Application of Islamic teachings in health education*. Tehran: Asare Sobhan; 2012.
28. Reyshahri M. *Encyclopedia of the Quran and Hadith*. Qom: Scientific and Cultural Dar al-Hadith Institute; p122.
29. Holey Quran; Surah Al-Araaf, Verse 179.
30. Holey Quran; Surah As-Saaffaat, Verse 13.
31. Holey Quran; Surah An-Nisaa, Verse 49.

32. Maref M, Baba MK. Analyze of quotations about predictions of Mehdi (p) coning and its related evidence in Salim Ibn Qais Book. *Advances in Environmental Biology*. 2014: 625-31.
33. Motaghi M. *Kanz-al-Ummal, Alresale*. Beirut: 2000. Vol 3.
34. Majlesi MB. *Bahar-al-anvar*. Qom: Hekmat; 1960.
35. Holey Quran; Surah Az-Zumar, Verse 18.

Studying the characteristics of health educator and learner based on Islamic teachings: A narrative review

Received: 18 Jan. 2020

Accepted: 16 May 2020

Rezakhani Moghaddam H (PhD)¹

Asadi A (MSc)²

Hamidvand A (MSc)^{2*}

1. Department of Public Health, Khalkhal University of Medical Sciences, Khalkhal, Iran.

2. School of Medicine and Allied Medical Sciences, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran.

*Corresponding Author:

Hamidvand A

School of Medicine and Allied Medical Sciences, Ardabil University of Medical Sciences, Ardabil, Iran.

Tel: +98 45 33534773

Fax: +98 45 33534773

Email: a.hamidvand58@gmail.com

Abstract

Introduction: Individual education is a two-way communication that requires proper observation from both learner and educator to create a targeted and successful relationship. This study aimed to determine the characteristics of educator and learner in health education programs based on Islamic teachings.

Methods: This narrative review study was conducted through studying the Islamic reliable sources and teachings of the prophet and Imams regarding health and well-being in 2018. The sources used for this study included first-hand resources, religious books and relevant articles in authoritative scientific databases including Magiran, Noormages and SID from 1998 to 2018. The used keywords were Islam, health, education, learning and education.

Findings: Based on the findings, the educator's characteristics included praising, respecting the personality of individuals, specialty and commitment, practicing on the given teachings, observing justice in education, piety, observing order and awareness and so on. Moreover, the learner's characteristics were careful listening, seriousness, taking notes, respecting to educator, practicing on what was learned, consulting and so on.

Conclusion: From the Islamic point of view, the characteristics of educator and learner include cultural, moral and social principles. In the Holy Qur'an, God has set traits for educators and learners, and in fact, has not left them in teaching and learning without principles and guidance. It is suggested that the educator and learner's characteristics should be provided for them in the form of booklets based on Islamic teachings before teaching.

Keywords: Islam, Health education, Health educator